

# Savaşın çocuklar üzerinde etkisi

## Impact of war on children

Sevcan Karakoç<sup>1</sup>

<sup>1</sup>Doç. Dr., Klinik Psikiyatri Dergisi Editörü

Doğuş Üniversitesi Psikoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye <https://orcid.org/0000-0002-2778-9174>

Savaş; insan eliyle oluşturulan ve ciddi yıkıcı sonuçlarının uzun yıllar boyunca gözlemlendiği bir kitlesel travmadır. Savaşlar insanlık tarihi kadar eski bir olgudur. Ancak günümüzde çoğu ülke sorunlarını savaş olmadan çözebilmektedir. Öte yandan azımsanmayacak kadar çok ülkede de iç ve dış savaşlar devam etmektedir. Dünyada herhangi bir ülkede gerçekleşen savaş öncelikle o ülkeyi de içeren bir alandan başlayıp komşulara yayılarak ve hiçbir coğrafi veya kültürel bağlantısı olmayan ülkeleri de kapsayan genişlikte olumsuz etkilere neden olmaktadır. Bu nedenle savaşlar sadece siyasi boyutta değil global bir halk sağlığı sorunu olarak da ele alınmalıdır.

Tüm dünyada savaş ortamı yaratılmaması ruh sağlığı açısından en gerekli ve en koruyucu ilk aşamadır. Ancak eğer bir savaş hali varsa bu durumda ikincil koruma gündeme gelir. Bu da savaş sırasında olabilecek yıkıcı etkilerini en aza indirmektedir. Üçüncül koruma ise bitmiş bir savaşın ardından geride kalanların rehabilitasyonunu içerir. Mevcut bilimsel literatür savaştan etkilenenleri içeren ikincil ve üçüncül korumaya yönelik yayımları içermektedir, oysa birincil korumaya yönelik hem bilimsel hem de toplum temelli çalışmalar kısıtlıdır (1). Savaşların durdurulması, yol açtığı zararlar göz önünde bulundurulduğunda olmazsa olmazdır ancak savaşların hiç oluşmamasını sağlamak için nelerin yapılması gerekliliği eksik bir konudur.

Savaşlar oluşumuna bakıldığında çocuklar tarafından değil de erişkinler tarafından gerçekleştirildiği ve çocukların üzerinde olumsuz etkilere sahip olduğu için de bir açıdan “çocuk hakları ihlali veya çocuğun ihmali ve istismarı” kapsamında da değerlendirilebilir. Psikolojik açıdan savaştan büyük-küçük herkes olumsuz yönde etkilenirken; çocuklar hem büyüme-gelişme çağında oldukları, hem de sürekli ilgi ve gözetim ihtiyacı taşıdıkları ve kendilerini savunamayacak yaşta oldukları için erişkinlere göre daha fazla ve farklı şekilde zarar görürler. Savaş sırasında (Klinik Psikiyatri 2022;25:3-4)

DOI: 10.5505/kpd.2022.03323

Makalenin geliş tarihi: 17.03.2022, Yayıma kabul tarihi: 17.03.2022

ebeveyn kaybı, ebeveynlerden ayrılık, sürekli kontrol altında tutulma, yoğun korku, savaş nedeniyle zorunlu göç, göç sürecindeki kayıplar ve şiddet, bu tüm olaylara tanıklık ve savaşın sonuna dair bilinmezlik ve yoğun anksiyete çocukların en sık deneyimledikleridir. Çocuk asker olmaları ve savaş esiri olmaları gibi durumlar ise ayrı bir başlıkta değerlendirilebilir. Savaş sırasında gözetimsiz kaldıklarında zorunlu olarak mülteci kamplarına yerleştirilme, devlet yetimhanelerine geçirilme, güvenli olduğu düşünülen akrabalarına gönderilme gibi durumlar ise çocuğun temel bağlanma figüründen ayrılmasına ve mevcut güvensiz ortamda daha da kaygılı olmasına yol açar (2,3).

Savaşın çocuklar üzerinde olan etkisi şu başlıklar altında sıralanabilir (1):

**Ölüm:** Çocuğun sevdiklerinin kaybı ve daha da örseleyici olan buna şahit olması en başta gelir. Çocukların ölümü ise sivilleri hedef alan savaşlarda maalesef çok sık bildirilen bir durumdur. Çocuk asker olmak yine çocuk ölümleri için büyük risktir.

**Yaralanma:** Çocukların ve yakınlarının yaralanması bu gruba girer. Çocukların özellikle mayın döşeli arazilerdeki patlamalardan daha sık yaralandıkları rapor edilmiştir.

**Sakatlık (engellilik):** Savaşta çocuk veya yakınlarının yaralanması ve kalıcı zarar görmeleri. Çocuktaki sakatlığın düzeltilebilmesi için örneğin protez bacak vs gibi müdahaleler geç uygulanmaktadır. Çocuk erişkin yaşama bu eksik uzuvlar ve bunun getirdiği düşük benlik saygısı ile geçiş yapar.

**Hastalık:** Savaş sırasında özellikle sağlık hizmetlerine ulaşamamak, hijyenik ortamlarda bulunmama, malnütrisyon, temiz su eksikliği, bulaşıcı hastalıklar ve kronik hastalığı olan bir çocuk ise tedavisinin aksaması çocuklarda hastalık oranını ciddi olarak arttırmaktadır.

**Alıkonulma:** Etnik temizleme hedefi olan savaşlarda veya mültecilik durumlarında zorla alıkonulma ve tecavüz sık bildirilmiştir. Ruhsal sağlığın bozulması yanında fiziksel olarak da cinsel yolla bulaşıcı hastalıklar ve ergen gebelikler de görülmektedir. Tüm bunlar ise çocuğun gelişimini ömür boyu olumsuz etkileyecektir.

**Psikolojik Sorunlar:** Tüm yukarıda sayılan yaşantıların ruh sağlığına olumsuz etkisi aşıkardır. Ayrıca savaş en tipik travma sonrası stres bozukluğu (TSSB) etkenidir. Çocuk yaşta maruz kalınan savaş ile depresyon, geleceğe dair ümitsizlik, patolojik yas, bağlanma bozuklukları, ahlaki ve değer sisteminde kayıplar ve yaşam boyu sürecek psikopatolojiler daha sık bildirilmiştir.

Çocuklar hiçbir şekilde dahil olmasa bile, savaş yaşayan ebeveyne sahip olmak bile çocuklarda duygusal ve davranışsal sorunları arttırmaktadır. Özellikle TSSB yaşayan veteranların erkek çocuklarında daha fazla yıkıcı davranış bozukları bildirilmiştir (2).

Savaşın uzun dönemdeki olumsuz etkileri içerisinde de en hassas grubun çocuk askerler, savaşta tecavüze uğramış çocuklar ve zorla başka yerlere yerleştirilen ebeveynsiz çocuklar olduğu bildirilmiştir (3). Doğal afetlere göre savaş ve terörizm gibi kitlesel şiddet yaşamış çocukların erişkin yaşta daha fazla topluma yönelik şiddet içeren davranışlar sergiledikleri, dissosiyatif bozukluklara sahip oldukları, alkol-madde bağımlılıkları geliştirdikleri ve gösterilmiştir. Savaş sırasında “savaş-kaç” refleksi yerine “donakalma” tepkisi gösterenlerin (peritratmatik disosiyasyon), kayıp yaşantılarına şahit olmanın, olay sırasında “koku-görüntü-ses” gibi duyuşsal uyaranlara yoğun şekilde maruz kalmanın daha çok TSSB gelişimi ile ilişkili olduğu bildirilmiştir (4).

Savaşta en az etkilenmeyi sağlayan rezilyansı

#### KAYNAKLAR

1. Santa Barbara J. Impact of war on children and imperative to end war. Croatian Medical Journal 2006; 47(6): 891-894.
2. Krešić Ćorić M, Klarić M, Petrov B, Mihić N. Psychological and behavioral problems in children of war veterans with Post Traumatic Stress Disorder. The European Journal of Psychiatry 2016; 30(3): 219-230
3. Werner EE. Children and war: risk, resilience, and recovery. Dev Psychopathol. 2012; 24(2):553-8.

güçlendiren faktörler ise çocuk ve bakımvereni arasındaki olumlu ilişki, çocukların yaşlıları ve öğretmenlerinden destek görmesi ve paylaşılan umut ve ortak değerler olarak gösterilmiştir. Bu nedenle savaş ortamında bile çocukların eski (savaş öncesi) okul düzenine benzer grup sisteminde tutulmaları, travma uzmanları ve/veya paraprofesyoneller tarafından psikososyal destek alması ve en azından ebeveynlerinden ayrılmamalarının sağlanması öncelik olmalıdır (3). Ayrıca iyi eğitim düzeyi, iyi sos-yoekonomik düzey, bilişsel kapasitenin iyi olması, eşlik eden ruhsal hastalıkların olmaması, destek sisteminin güçlü olması, savaş öncesi ailede ve kendisinde psikopatolojinin olmaması, travmaya maruziyet süresinin kısa olması gibi etmenler ise savaşın olumsuz etkilerine karşı koruyucu bulunmuştur. Bu nedenle savaşta sonraki süreçte yani uygun üçüncül korumanın sağlanması; savaş sonrası rehabilitasyon ve hızlı toparlanma için oldukça önemlidir (4).

Mevcut bilimsel gerçeklere bakıldığında şu an devam eden “tüm savaşların en kısa sürede sonlandırılması” ve aslında birincil koruma için tüm dünyadaki bireylerin “barış ortamını” sağlanması ve barışı koruması en çok üzerinde durulması gereken konudur. Tüm ülkeleri kapsayan birliklerin/meclislerin savaş olmadan çatışmaları engellemesi ve kaynaklar açısından uluslararası farklılıkları azaltması ve önceliği sivil halk ve çocukların korunmasına vermesi sağlanmalıdır.

---

Yazışma adresi: Doç. Dr. Sevcan Karakoç, Doğuş Üniversitesi  
Psikoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye  
drsevcankd@gmail.com

---